

שנאת הבטלה (בגנות עֵשָׂו)

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 4.
הבהרה: בהסכמת הרב, מאמר זה נערך ע"י תלמידו, אך טרם הגיחו]

כדי להבין לעומקו את ההבדל בין ישראל לעמים, חייבים אנו לחקור אחרי שרשי הדברים ואחרי ההבדלים הדקים שבין אבות האומות, יעקב ועשיו. והנה בפרשתנו הדברים מוגדרים בתמציתיות: "ויגדלו הנערים ויהי עשיו איש יודע ציד איש שדה, ויעקב איש תם יושב אהלים" (כה, כז). ופירש רש"י – "עֵשָׂו) יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואל, אבא היאך מעשרין את המלח, היאך מעשרין את התבן, כסבור אביו שהוא מדקדק במצוות. 'איש שדה'. כמשמעו, אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות. יעקב איש תם. אינו בקי בכל אלה, כליבו כן פיו, מי שאינו חריף לרמות קרוי 'תם'. יושב אהלים. של שם ועברי".

א. תרבות סגנון הדיבור

בזמננו מחשיבים מאד את הדיפלומטיקה. ישנה חכמת ההבעה בה האדם משיג את מבוקשו ע"י הסתרה והעלמה. ביטויים יפים ומליצות מצלצלות הבאים להטעות את השומע ולהשיג את הסכמתו למה שאינו צריך ואפילו למה שהוא בעצם לרעתו והיה מתנגד לכך, אילו היה הדבר מוצג לפניו באמיתותו ובפשטותו. גישה הזאת של שפת-רמיה היא נחלתן של אוה"ע. "אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר" (עין ב"ב מה; נדה מה).

אבל, שלא כמנהגם של אוה"ע, כאשר בני ישראל מבטיחים דבר, הם מקיימים הבטחתם!

"שארית ישראל לא יעשו עוולה, ולא ידברו כזב, ולא ימצא בפייהם לשון תרמית" (פסחים צא. עיי"ש).

יש כאן (1) 'מעשה' ('לא יעשו עולה') / (2) 'דיבור' ('ולא ידברו כזב') / וכן (3) תכנון מרמה ב'מחשבה' ('לשון תרמית') כי "בלשונם" הוא שלב טרם הביטוי בשפתיים (ע"פ דרכו של המלבי"ם לישעיה נט, יב).

זהו שייך לעצם הקדושה הישראלית של "תתן אמת ליעקב". וכמה חבל על כמה מבני דורנו "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" (תהלים קו, לה). הם התלמדו "נורמות התנהגות" ממה ששגור אצל בני עשיו.

ב. תרבות הצביעות

"ויהי עשיו בן מ' שנה ויקח אשה את יהודית" (בראשית כו, לד) - פירש"י "עשיו היה נמשל לחזיר... החזיר הזה כשהוא שוכב, פושט טלפיו לומר 'ראו שאני טהור'!" (כי פרסתו סדוקה, למרות שאיננו מעלה גרה). כך אלו, גוזלים וחומסים ומראים את עצמם כשרים. כל מ' שנה היה עשיו צד נשים מתחת יד בעליהן ומענה אותן. כשהיה בן מ' אמר 'אבא בן 40 נשא אשה, אף אני כן'. וכתבו המפרשים כי מובא במגילה (יג). "כל הכופר בע"ז נקרא יהודי". ובטח עשיו שמע כזאת מלימודי אביו, ובכוונה זדונית ומתוך צביעות, לקח אשה שיש לה שם קדוש כזה, ודוקא כדי לרמות ולהטעות את אביו, למרות העובדה שהצבועות הללו היו עובדות ע"ז (רש"י על כו, לה).

דברי רש"י הנ"ל על החזיר, נמצאו בב"ר ס"ה, ושם מדובר על מלכות רומי, צאצאיו של עשיו. ומובא במדרש מקביל (ויק"ר יג, ה) "מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת ונראית כאילו מצעת בימה (של משפט). / מעשה בשלטון אחד (=שופט), שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים. גחין (=התכופף) ואמר לסנקליטין (=סגן) שלו, שלושתן עשיתי בלילה אחת". (היינו הרב, נאף וכישף)

כך אוה"ע בזמננו רוממות של אהבת הבריות והדמוקרטיה בשפתותיהם, אבל חרב התוקפנות, האכזריות והעריצות בידיהם. והכל תחת החיפוי הצבוע של "שלטון החוק". וכן הם מפגינים דתיות מופרזת (בין בנצרות ובין באיסלם), עת שעושים מעשי נבלה המכחישים כל אמונה בהקב"ה. כל הדו-פרצופיות הזאת החלה מן הפרשת מעשרות של עשיו. ויצחק שהיה טהור-עינים מראות ברע, לא הבחין בצביעותם של הרשעים (אדמו"ר מסוכצ'וב, "שם משמאל", פרשת תולדות, עמי רעז, רפו), ונלכד בשחיתותם.

צביעות זאת ניכרת יותר במאמר עשיו "יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי" (כז, מא). והרי ברור שאין שום ערך לכיבוד אב כזה המרוקן את הענין מכל תוכן; שיש בה צייתנות חיזונית, אבל יוזמת לעשות את ההיפך הגמור מרצונו של אביו. ומזה נוכל לעמוד על ערכיו של עשיו, העושה "טוב" רק כלפי חוץ, הנראה לעיני הבריות, אבל הכל בכדי להתכבד בלבד. ואין לו שום שייכות למערכת הפנימית של החיים.

ג. תרבות המסחר

בדורות האחרונים (בהשפעת תרבות אירופה) שאפו הרבה הורים, שילדיהם יהיו דוקא סוחרים, כי בכך הכירו סממני ההצלחה בחברה. אבל,

- המלבי"ם (ליחזקאל כה,ה) רושם לפנינו: "וזה איננו חכמה כלל, רק מרמה וזיוף ואונאה, שע"י המסחר יִשָּׁב ממון של אחרים אליו, וכל רוכל (=מוכר קמעוני) יודע זאת".
- והנה חז"ל גם רמזו לנו זאת: "לא ילמד אדם את בנו חמור גמל...רועה וחנוני, שאומנותן אומנות לסטים" (קידושין פב). ומפרש רש"י: "חנוני, מלומד באונאה להטיל מים בין, צרורות בחטים". ואמנם אמת הדבר, שהדברים נאמרו רק ע"פ רוב, ולכל כלל יש יוצא מן הכלל. אבל שאיפת התורה היא שהאדם ילמד **אומנות** (קידושין כט). והרחיבו (רש"י בדף ל:). ללמוד מזה, למעוטי מסחר. כי - "שָׁב שָׁנִי הוּא כִפְנָא, וּבְבָא דְאֻמְנָא לֹא חֲלִיף" (סנהדרין כט). [=שבע שנים יהיה רעב בעולם, אך אצל העל האומנות לא יעבור. מתוך שיכול להתפרנס ולמצוא מזונם] כלומר, תמיד יש דרישה לשרותיו של המקצוען.

אילו היה עשיו חקלאי, היה טוב לו ולעולם. (כמו שכתב ב"עקדת יצחק", במדבר דף מו). אבל לא כתוב גבי עשיו "איש אדמה" כמו אצל נח (בראשית ט, כ) ולכן ידעו מזה חז"ל שהיה "אדם בטל", היוצא השדה למען להתמודד בערמה בצידת חיות ועופות (ע"פ מהר"ל, "גור אריה"). ועיין בתוספות על בבא קמא (צב: ד"ה דשרכי) כתבו: בטלנים, כמו איש יודע ציד ומתרגמין גברא **נחשירכן**, מפרש ר"ת נח ובטל, והערוך גרס בדלי"ת שדוכת, לשון "שקט" ע"כ.

ד. תרבות הפנאי

בזמננו, תרבות אה"ע מחנכת לשעות פנאי, לעבוד כמה שאפשר פחות ולטייל במקומות שונים בעולם מתוך סקרנות, וכן לצפות במשחקי ספורט. אבל זה מנוגד ליסוד היהדות, הרואה את עולמנו כמקום עמל של האדם לשפר את רוחניותו, כדברי "מסילת ישרים" (בסוף פרק א). וכל שכן מעשי ציד שאינם חיוביים. (שו"ת נודע ביהודה, תנינא, יו"ד סי' י).

והרי כל מכשולו של דוד בבת-שבע הגיע לו בגלל שעסק בציד עופות (סנהדרין קז). העוסקים בציד אינם עוסקים ביישובו של עולם. "וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, אינו מן הישוב" (קידושין מ:). לחיות חיי הרפתקאות, חיי "גבורה" של התמודדות עם הטבע (לטפס על הרי האלפים ולעלות לפסגתם, או להגיע לקוטב הצפוני, או לרדות ולכבוש הלויתנים וכיו"ב) - לא כאלה חֲלָק יעקב, המתמודד דוקא עם כבישת יצרו הרע, "ואיזהו גיבור, הכובש את יצרו" (אבות, ד').

ה. תרבות צריכה

עוד מצאנו הבדל מהותי מאד בין גישתו המחשבתית של יעקב לגישתו של עשיו. עשיו התבטא "יש לי רב" (לג, ט) לעומת זאת יעקב אמר "וכי יש לי כלי" (לג, יא). מבאר נכדו של ה"נודע ביהודה" (י"ד המלך" על הרמב"ם, הקדמה לנויקין) כי יעקב לא חיפש שום מותרות, הוא שמח בחלקו ומאושר במה שיש, כאילו הוא הכל (וכדברי יצחק "נאוקל מפל" (בראשית כז, לג), וכנאמר באברהם "וה' ברך את אברהם בכל"). אבל עשיו, כמה שיש לו, אינו די. לכן הוא מתבטא "יש לי רב" ולא "יש לי הכל". הוא שואף להרחיב

את רכושו ולהתבסס ביתר עושר. עינו לא תשבע, כי עינו רעה. תאבנו גדל ככל שהוא רוכש יותר. דבר זה נרמז גם בצורת אכילתו. "ויאמר עשיו... הלעיטני נא מן האדום האדום הזה" (כה, ט) – פירש רש"י "אפתח פי ושפוך לתוכה הרבה, כמו ששנינו: 'מלעיטין את הגמל'". בהילותו לאכילה רואים ממה שמכנה למזון "האדום האדום הזה" ואינו מדייק לומר "עדשים". כי תרבותו של עשיו מבוססת על זלילה במסעדות ומסבאות, ועושה פולחן מסועף מגסטרונומיקה (כמו בצרפת). לעומת חזקיה המלך שהיה מסתפק בליטרא ירק בסעודה (סנהדרין צד:) והיו הרשעים לועגים לו "זהו מלך?" (פסקתא דרב כהנא, ו, נט)

המעמיקים מצאו כל הנ"ל בביטוי של עשיו "הנה אנכי הולך למות, ולמה זה לי בכורה" (כה, לב) וכדברי רש"י (פסוק ל"ג) "העיד הכתוב על רשעו, שביזה עבודתו של מקום". כלומר, ישנם ערכי הנצח, עבודת ה' במקדש ותולדותיה. אבל עשיו איננו מאמין בחיי עוה"ב. אצלו "אין עולם אלא אחד" והוא רוצה ליהנות "עכשיו".

הרי לפנינו מה רבים הם הלימודים שנוכל ללמוד מפרשתנו על ההבדל בין ישראל לאוה"ע. ומכאן נעמוד על השלכות רבות בקלקולים רבים שארעו בישראל בהסתננות ערכי תרבותם בינינו.

עלינו לחזור לשרשים!